

ҲОДИСА СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНИК ВОСИТАЛАРДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Ф.М.Жўраев

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Жиноят-процессуал
ҳуқуқи кафедраси ўқитувчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8164454>

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2023

Accepted: 15th July 2023

Online: 19th July 2023

KEY WORDS

Ҳодиса содир бўлган жойни
кўздан кечириш, махсус
техник воситалар,
фототасвир, видеоёзув,
процессуал ҳаракатлар.

ABSTRACT

Мақолада ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда махсус техник воситалардан фойдаланиш зарурати, уларга қўйилган талаблар, шунингдек суд-тергов амалиётида уларни қўллаш давомида юзага келаётган айрим муаммоли вазиятлар чуқур таҳлил қилинган. Бундан ташқари ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда махсус техник воситаларини унумли қўлланилиши, ўз навбатида далил сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган маълумотларнинг доирасини кенгайтишига, суриштирув ва дастлабки терговнинг сифат даражасини кўтарилишига ва шу йўл билан жиноятларнинг фош этиш кўрсаткичларини янада оширилишига хизмат қилиши ёритиб берилган.

Жиноятларни тез ва тўлиқ очиш, айбдор шахсларни аниқлаш ва уларни фош этиш ҳамда иш бўйича далилий аҳамиятга эга бўлган маълумотларни топишда ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракати муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, ҳар бир содир этилган жиноят ўзига ҳос белги ва хусусиятларга эга. Шу боис, жиноят содир этилган жойдаги изларни топиш ва ашёвий далилларни йўқотмаслик учун ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш ўтказилиши талаб этилади. Ҳодиса содир бўлган жойда кўп ҳолларда жиноятга оид моддий излар ва бошқа ашёвий далиллар қолади. Уларни қидириб топиш ва амалдаги қонунчилик талаблари асосида ўрнатилган тартибда расмийлаштириб, жиноят ишига қўшиш муҳим аҳамиятга эгадир. Чунки, ашёвий далиллар жиноят содир этган шахсни аниқлаш ва унинг айбини исботлашга хизмат қилади[1]. Қолаверса, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш давомида олинган излар, ашёвий далиллар ва ишга доир бошқа маълумотлар терговчига жиноятни очиш, терговни режалаштириш ва ўтказилиши лозим бўлган тергов ҳаракатларининг бирин кетинлигини белгилаб олиш имкониятини беради.

Фикримизча, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатини амалдаги ЖПК талаблари асосида ўтказилишини таъминлаш учун суд-тергов амалиётида қуйидаги тушунчаларнинг мазмунини тўғри қўллаш зарур:

ҳодиса – табиий ва техноген офатлар, авариялар, инсонлар билан боғлиқ бахтсиз ҳолатлар, эпидемия, эпизоотия, ёнғинлар, фуқароларнинг бедарак йўқолиши, фуқароларнинг ёрдамга муҳтож ҳолатда топилиши ва терговга қадар текширув, тергов ҳаракатларини ўтказиш талаб этадиган ҳолатлар;

ҳодиса содир бўлган жой – жиноят ёки ҳодиса содир этилганлиги ёхуд уларнинг илгари борлиги ҳақида маълумотлар мавжуд бўлган жой;

ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш – жиноят излари, ашёвий далилларни топиш, ҳодиса содир бўлган вазиятни ва иш учун аҳамиятли бўлган бошқа ҳолатларни аниқлаш мақсадида терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан ўтказиладиган тергов ҳаракати[2].

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг асосий мақсади ҳодисанинг келиб чиқиш ҳолатини бевосита кўриш билан мавжуд из, ашёвий далилларни топиш бўлиб ҳисобланади. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш айнан ана шу жойда жиноят содир этилганлиги ёки унинг излари борлиги ҳақида маълумотлар бўлган тақдирдагина ўтказилиши мумкин. Шунинг учун ҳам қонунчиликда кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда ҳодиса содир бўлган жой жиноят иши кўзғатилишидан олдин яъни, терговга қадар текширув даврида ҳам ўтказилиши мумкинлиги белгиланган.

ЖПКнинг 91-моддаси талаблари асосида, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш давомида далилларни қайд этиш учун баённома тузиш билан бир қаторда овоз ёзиш, видеоёзув, кинотасвир, фотосуратга тушириш, қолиплар тайёрлаш, нусхалар олиш, режалар, схемалар тайёрлаш ва ахборотни акс эттиришнинг бошқа усуллари қўлланилиши мумкин. Мазкур ҳаракатларни амалга ошириш ёки уларни бажаришга ёрдам бериш учун терговчи мутахассисларни жалб қилиш ваколатига эга.

Суд-тергов амалиётининг таҳлили, бугунги кунда далилларни тўплашда илмий-техника воситаларидан, айниқса видеоёзувдан фойдаланиш процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва эркинликларини янада самарали муҳофаза қилинишига хизмат қилишини кўрсатмоқда. Шунинг учун ҳам, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 14 майдаги “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига жиноят процессида иштирок этувчи фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишни кучайтиришга қаратилган ўзгартишлар ва қўшимча киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-617-сонли Қонуни билан видеоёзув орқали қайд этилиши шарт бўлган процессуал ҳаракатлар доираси кенгайтирилди. Эндиликда унга кўра қуйидаги процессуал ҳаракатлар видеоёзув орқали қайд этилиши шарт этиб белгиланди:

- 1) ўта оғир жиноятлар бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш;
- 2) тинтув;
- 3) кўрсатувларни ҳодиса содир бўлган жойда текшириш;
- 4) тергов эксперименти;
- 5) шахсни ушлаш;
- 6) ҳимоячидан воз кечиш;
- 7) шахсни ушлаш жараёнида ўтказиладиган шахсий тинтув ва олиб қўйиш.

Қолган процессуал ҳаракатларни видеоёзув орқали қайд этиш масаласи бевосита терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки терговчи томонидан мустақил ҳал қилинади.

Суд-тергов амалиётида замоанвий техник воситалардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириб бориши тергов органларининг фаолиятини янада самарали бўлишига хизмат қилмоқда. Чунки, улар тергов органларининг жинойтларни тез ва тўлиқ очишда сарфланиши лозим бўлган куч ва вақтларнинг тежалишига, фуқароларимизга қўшимча қулайликларни юзага келтиришига, далилларни расмийлаштириш тартибини янада такомиллаштиришига, тергов ҳаракатларини амалга оширишда далилларни мустаҳкамлашга, энг муҳими инсон ҳуқуқларини максимал таъминланишига олиб келади.

Ҳодиса жойида фототасвирга тушириш – содир этилган ҳодисанинг моҳиятини аниқлаш, содир этилган ҳаракатларнинг оқибатлари ва хусусиятларини акс эттириш, ушбу ҳаракатлар натижасида қолган излар, буюмлар ва ашёвий далилларни кўрсатиш, шунингдек, тергов ҳаракатини конун талаблари ва далиллар мақбулликка оид қоидалар асосида ўтказилганлигини кўрсатиш мақсадида амалга оширилади[3].

Тергов амалиётида ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг деярли барча ҳолларида ҳодиса содир бўлган вазиятни ва иш учун аҳамиятли бўлган бошқа ҳолатларни аниқлаштириш, ҳодиса содир бўлган жой ҳолатини ўзгартириш, далилларни йўқотиш ёки йўқ қилинишини олидини олиш мақсадида ҳодиса жойи фотосуратга олиниши ва ҳодиса жойининг чизмаси чизилиши ҳамда баённомага илова қилинишини барчамиз яхши биламиз.

Қонунийлик талабларига риоя қилинган ҳолда ҳодиса содир бўлган жойдаги вазият, иш учун аҳамиятли бўлган излар ва ашёвий далиллар, шунингдек ҳодиса содир бўлган жойдан олинган ва баённомада кўрсатилган барча нарсалар ҳолисларнинг иштирокида (улар ҳам суратда кўринган ҳолда) суратга олиниши керак. Ушбу ҳаракат суратга олинган объектларнинг гуруҳи ва ўзига хос хусусиятлари максимал даражада кўринадиган қилиб олиши ва тегишли равишда баённомада объектив қайд этилиши лозим. Шу мақсадда нафақат объектнинг умумий кўриниши, балки унинг айрим хусусиятларини алоҳида қайд этадиган қўшимча фотосуратларни ҳам олиш керак[4].

Назаримизда, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда фақат фотосуратга олишдан фойдаланиш белгиланган мақсадга эришиш учун етарли бўлмайди. Шунинг учун ҳам барча ҳолатларда видеодан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, видеоёзувлардан фойдаланиш кўздан кечириш жараёни ва натижаларини тўлиқроқ акс эттиришга, иштирокчиларнинг кўриши лозим бўлган ҳаракатлари ҳамда овозларининг аниқ ва тўлиқ ёзилишига имкон беради.

Лекин шу билан бирга, ҳодиса жойини кўздан кечиришни видеоёзувга олиш ва техник воситалардан фойдаланишда баъзи қийинчиликлар ҳам мавжудлигини алоҳида қайд этиш лозимдир. Масалан, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда бир вақтнинг ўзида кўздан кечириш ва изларни қайд этиш, олиш билан боғлиқ ҳаракатлар кетма-кетлиги ва тергов ҳаракати давомида юзага келадиган турли хил вазиятларни бири-бирига уйғунликда, доимий равишда узилишларсиз видеоёзувга олиниши муаммо юзага келтираётганлигини айтиш мумкин. Шунингдек, видеотасвирга олиш

жараёнидаги муаммолардан яна бири бу ҳам визуал, ҳам аудио маълумотларнинг видеода қайд этилишидир. Бунда муайян ҳаракатлар қидирув ишлари, ташкилий ва бошқа ишлар амалга оширилиши билан бирга тергов ҳаракати иштирокчилари, хусусан, терговчининг аудио нутқлари ҳам қайд этиб борилади. Ушбу ҳолатда тергов ҳаракатини ўтказиётган мансабдор шахс ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш жараёни ва натижалари, шунингдек ҳар бир ҳаракатлари юзасидан видеокамера қаршисида изоҳ бериб бориши лозим. Бундан ташқари, амалдаги қонун ва қонун ости ҳужжатларида видеоёзувни видеокамера хотира картасидан кўчириб олиш тартиби, видеоёзувни қисқартириш ва таҳрир қилиш оид масалалар тартибга солинмаган. Замоनावий видеокамералар USB флеш-карталарга ёки тўғридан-тўғри CD дискларга ёзиб олишга имкон беради. Аммо уни қайта ёзиш мумкин эмас, акс ҳолда видеоёзувнинг объектив олинганлигига шубҳа қилиши мумкин[5].

Амалдаги қонунчиликда процессуал ҳаракатларнинг ўтказиш жараёни ҳамда унинг натижаларини фото ва видеоёзув воситалари ёрдамида қайд қилиш мумкинлиги, айрим ҳолларда эса видеоёзувга олиниши шарт эканлиги кўрсатилган бўлсада, аммо уларнинг процессуал тартиби тўлиқ ёритилмаганлиги суд-тергов амалиётида қонун талабларини турли хил талқин қилинишига сабаб бўлмоқда. Шу сабабли ҳам видеоёзув қўлланилаётган процессуал ҳаракатларнинг, хусусан, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг аниқ процессуал тартибини қўйидаги ҳолатларни бартараф этган ҳолда қонунан белгилаш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

Биричидан, видеоёзув воситаларининг техник тавсифи ва унга қўйилган талабларни белгилаш;

Иккинчидан, видеоёзув воситалари қўлланилган ҳолатларда процесс иштирокчиларини бу ҳақда огоҳлантирилиши, амалга оширилаётган ҳаракатларга изоҳ беришнинг кетма-кетлиги ва тартиби, процессуал ҳаракат тамомлангач видеоёзувни иштирокчиларга намоёиш қилиш, видеоёзувни видеокамера хотира картасидан электрон маълумотлар ташувчи мослама (CD диск, USB флеш-хотира ва бошқалар)га кўчириб олиш ва баённомага илова қилиш, баённомага илова қилинаётган электрон маълумот ташувчи мосламани ўраш ва муҳрлаш каби масалаларнинг процессуал тартиблари белгиловчи қоидаларни ишлаб чиқиш;

Учинчидан, видеоёзувни йўқотилиши, шикастланиши, бузилиши, бошқа маълумотлар билан аралашиб кетишининг олдини олиш чоралари, уларни қайта тиклаш шартлари ва тартибини белгилаш;

Тўртинчидан, процессуал ҳаракатлар видеоёзувга олиниши шарт бўлган барча ҳолларда видеокамера билан ишлайдиган мутахассиснинг иштирокини тўлиқ таъминлашни қонунан белгилаш ёки техник воситалардан фойдаланиш тартибини ўрганиш мақсадида мансабдор шахсларни махсус ўқув курсларида ўқитиш тизимини йўлга қўйиш.

Юқорида айтилганлардан хулоса қилиб шуни таъкидлаш жоизки, айнан ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда замоनावий техник воситалардан фойдаланиш, бизнинг фикримизча, жиноят ҳолатини ўзгартириш, излар ва ашёвий далилларни сунъий тарзда йўқ қилишини олдини олишга ҳамда далилий маълумотлар доирасининг кенгайишига, суриштирув ва дастлабки тергов давомида келгуси тергов

ҳаракатлари яъни кўрсатувларни ҳодиса содир бўлган жойда текшириш, тергов экспериментини ўтказишда ҳолатни қайта тиклаш ва ушбу тергов ҳаракатларини режалаштиришга ёрдам беради. Бу эса жиноятларни тергов қилишни янада самарали олиб боришга ва жиноятларни иссиқ изидан фош этишга хизмат қилади.

References:

1. Шумилин С.Ф. Теоретический основы и прикладные проблемы механизма реализации полномочий следователя в уголовном судопроизводстве: дис... док.наук. воронеж, 2010. С. 266
2. 2018 йил 1 мартдаги Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, Олий суди, Давлат хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлиги, мудофаа вазирлиги, Давлат божхона ва солиқ қўмиталарининг қўшма қарори.
3. Носиров У.М. Ҳодиса жойини кўздан кечириш: Ўқув-амалий қўлланма/ – Т., 2014. – 19 б.
4. Флоря Д.Ф. Проблемы проведения отдельных следственных действий органами дознания // Наука и практика. 2016. № 2 (67). С. 102-104.
5. Казначей И.В. Использование технических средств коммуникации в целях получения сведений доказа-тельственого значения при производстве следствен-ных действий // Вестник Московского университета МВД России. 2014. № 9. С. 146.